

Eesti vanim teatrimaja 113! Millist lugu räägib Eesti Draamateatri hoone?

Kui 1910. aasta septembris avati pidulikult Tallinna Saksa Teatri uus hoone, kirjutas Tallinna Teataja, et keset linna on „nagu nõia väel uus, ilus ehitus kerkinud auks oma ehitajatele ja iluks ümbrusele” ning et „olgu see hoone võerale rahvusele määratud, valgust hoovab siit ometigi ikka”.

Ajalugu on läinud nii, et see möödunud sajandi alguse multikultuurse Tallinna arhitektuuripärl – Eesti pealinnas vene arhitektide poolt saksa teatrile ehitatud maja – on nüüd Eesti Draamateatri koduks. Paekivist maja Pärnu maantee nurgal on saanud nii oluliseks osaks Eesti Draamateatri identiteedist, et tuleb meenutada: majal ja teatril on kummalgi oma lugu ja oma algus, kokku sulasid need alles ajapikku. Ja nagu ikka elus – võinuks minna ka teisiti.

Põhjamaade modern

Esimene alaline saksa teatritrupp asutati Tallinnas juba 1784. aastal. Laia tänava maja põles aga 1902. aastal maha ja paar aastat hiljem süüdati revolutsioonisegadustes ka uus puidust teatrihoone Viru väljaku lähistel.

20. sajandi algul elas Tallinnas eestlasi neli korda rohkem kui sakslasi, nende kultuuri- ja poliitikaelu elavnes kiiresti. 1904. aastal võitis eesti-vene liit Tallinna linnavolikogu valimistel esmakordselt sakslasi. Samal aastal sai kutseliseks teatriks Estonia, eestikeelne teater hakkas Saksa Teatrile (Revaler Deutsches Theater) kui seni ainsale kutselisele teatrile konkurentsi pakkuma.

Sakslaste identiteeditunne vajas kinnitust. Just teatrimaja suudab olla piisavalt võimas rahvuslik ja kultuuriline sümbol! Tallinna Saksa Teatri rahvusvahelise arhitektuurikonkursi tingimustes oli määratud, et teatris peab olema 600-kohaline kahe rõduga saal, kõrge nõörpööning kulisside tarvis, dekoratsioonid, proovisaal, restoran ja näitlejate garderoobid. Ehituseks tuleb kasutada kohalikku kivi.

61 projekti hulgast valiti võitjaks noorte Peterburi arhitektide Aleksei Bubõri ja Nikolai Vassiljevi oma. Põhjamaade modern – nii nimetati nende isikupärast, Soome rahvusromantismist inspireeritud stiili. Vassiljevi ja Bubõri projekteeritud on Tallinnas ka mööblivabrikant Christian Lutheri villa Pärnu mnt 67 (nüüd perekonnaseisuamet) ja Lutheri vabriku hooned Vana-Lõuna 39

eestinaine.delfi...

Eesti Draamateater
Teater Vanemuine
Endla teater
Estonia teater
Noorsooteater
Teater

(nüüd korterelamud).

Milline võis olla teatri interjäär maja avapäeval? Praeguse sisekujunduse autor Mari Kurismaa: „Maja oli omal ajal olnud seest üldiselt hästi hele, saal kaasa arvatud. Peale arhitektide kujundatud kauni reljeefse juugendornamendi oli seintel mõnes kohas ka peale maalitud mustreid. Laudpõrandad olid värvitud pruuniks ja toolid olid kaetud rohelse sametiga.” Lutheri vabrikust oli tellitud pruunikas mööbel, ka loožide äärekatted olid rohelisest sametist.

17. septembril 1910 toimus Saksa Teatri ülipidulik avaõhtu, kohal viibis kuberner. Aga vaikimisi oli see pidu ka dialoog naaberkrundil toimuvaga - kuu aega varem oli seal pandud nurgakivi heledale moodsale kahe saaliga Estoniale, mida hakati ehitama eesti kapitali toel ja soome arhitektide projekti järgi.

Teatrihoone jäi iseseisvusaastailgi saksa teatriseltsi kätte, kuigi püsitrupi tegevuse lõpetas I maailmasõda. Saksa Teatri ajalugu uurinud teatri- ja muusikateadlane Kristel Pappel: „Vene arhitektide ehitatud teatrihoone sattus mõlema poole, nii eestlaste kui ka siia jäänud sakslaste identiteediotsingute ja enesekinnitamise võitlusväljale. /---/ Ent 1920. ja 1930. aastatel püüdis eesti ühiskond end teadlikult distantseerida saksa pärandist ning selles valguses oli sakslaste teatrimaja „700-aastase orjapõlve” mälestusmärk.”

Maja üüriti külalisesinejatele ja 1920. aastate algusest alates ka uuele eesti teatrile – Draamastuudio Teatrile.

Draamastuudio Teater

Ongi aeg rääkida teisest algusest – Eesti Draamateatri algusest. Eesti Draamateater on välja kasvanud koolist. Esimesest eesti teatrikõrgkoolist.

Paul Sepp, rahutu kunstijünger, kes oli revolutsioonikaoses Venemaal palju põnevat teatrit näinud ja teinud, opterus iseseisvunud Eestisse. Ja asutas siin kohe oma teatristuudio.

11. oktoobril 1920 kogunes Mündi tänava Riigiteenistujate klubi ruumes nelikümmend noort teatrihuvilist. Ja ülejäänud on juba ajalugu ... Edasine asjade käik lubab meil praegu just seda päeva Eesti Draamateatri sünnipäevana tähistada.

Draamastuudio Teatrikooli esimene lend, eesti esimesed professionaalset teatricharidust saanud noored, otsustasid (paari erandiga) kokku jääda ja luua uue teatri. Oli aasta 1924 ja asutati Draamastuudio Teater. Asutajaliikmed olid Otto Aloe, Rudolf Engelberg, Leo Kalmet, Ly Lasner, Felix Moor, Leida

Mõttus, Johannes Nolk, Fritz Põldroos, Karl Otto, Adele Roman, Ally Tihkan-Engelberg, Juta Tikandt-Kranfeldt ja Elmar Nerep. 1937. aastal võeti nimeks Eesti Draamateater ja 1939. aastal omandati Saksa Teatri hoone.

„Enne etenduse algust tuli Schottile pool saaliüüri käsirahana peo peale laduda.”

Aga algus oli raske. „Draamastuudio teatri raamatupidamise paberitest paistab must masendus: aina kulud, tulusid näeb vähevõitu. Praegune Eesti Draamateater oli oma sünni ajal mõnes mõttes vandeseltsi moodi ja seda võis näha ka palkadest. Kõigi palgad olid võrdsed.

Raamatupidamisdokumentide järgi oli kõigile ette nähtud 5000 marka, mis oli 1924. aasta sügisel kehvemapoolne haritlasepalk. Sedagi palka ei makstud välja, sest polnud millestki maksta.”

Saksa Teater küsis õhtuse etendamise eest 15 000 marka.

Hilisem teatrijuht Leo Kalmet: „Enne etenduse algust tuli [Saksa Teatri intendant] Schottile pool saaliüüri käsirahana peo peale laduda. Meie kõikuva finantsolukorra tõttu juhtus sageli, et publik istus juba saalis, Schott aga ei andnud luba eesriiet avada.

Samal ajal pidas Otto Aloe temaga lava taga pingelisi diplomaatilisi läbirääkimisi. Nende tulemusena sündis tavaliselt, et Aloe kullast taskukell ajutiselt peremeest vahetas ning mõneks päevaks, kuni maksujõuliseks saamiseni, Schotti raudkappi rändas. Etendus võis alata!”

Majandusjuht Otto Aloe andis noore teatri heaks palju rohkem kui taskukella – tema korterist sai teatri proovisaal, töökoda ja büroo, tihti ka kaasvõitlejate ööbimispaik.

Eesti Draamateater

Mis oli siis noore teatri võimalus, tema nišš noore vabariigi teatris?

Juhus ja julgus tõid 1929. aastal repertuaari Hugo Raudsepa komöödia „Mikumärdi”. Estonia ja Vanemuine olid näidendi ära põlanud kui maavillase ja ropu, Draamastuudio Teatri juht Leo Kalmet aga nägi selles muud: lööv tekst, kodukootud „poliitikameeste” väljanaermine, päevakajaline, teravmeelne nali. „Mikumärdi” menu ületas kõik ootused ja tõi teatrile majandusliku stabiilsuse. Enamgi, see vallandas algupärandite buumi terves eesti teatris ja sealpeale saigi Draamastuudio Teatri repertuaari tuumaks eesti dramaturgia. „See näitemäng kinnistas Eesti Draamateatri identiteedi, mis väljendub teatri 1937. aastal võetud uues nimes.”

Leo Kalmeti panust Draamateatri ülesehitamisel on võimatu üle hinnata. Tema juhiaastail 1927–1944 koguti rahvusteatri sümboolne kapital. Kalmet algatas regulaarse noorsoo- ja lastelavastuste tegemise. „Austuse ja lugupidamisega võime nimetada Leo Kalmetit eesti nukuteatri isaks, sest tema pani aluse kutselise nukuteatri kujunemisele,” on öelnud sõjajärgse eesti nukuteatri suur meister Ferdinand Veike. Kalmeti ettepanekul võeti nimeks Eesti Draamateater, sest enam ei sobinud kooliga seotud nimi (Draamastuudio teatrikool oli tegevuse lõpetanud 1933) ja „meie ülemaaliseks muutunud kõlapind pidi kajastuma ka nimes”.

Baltisakslaste ümberasumise ajal 1939 omandati lõpuks päriselt Saksa Teatri maja, mis selleks ajaks oli juba täiesti koduseks saanud.

Sõja-aastail oleks Draamateatri maja pidanud antama sisse toodud saksa teatritrupile, nii nagu see läks rahvusteatritega mitmel okupeeritud maal, ometi seda ei juhtunud tänu Kalmeti lubadusele, et nõutud saksakeelsed lavastused tuuakse välja oma jõududega. Eesti Draamateatri näitlejad mängisid okupatsiooni ajal 11 saksakeelset lavastust – ning maja ja trupp jäid alles.

Kõige tähtsam on ikkagi eesti dramaturgia lavale toomise hool ja järjepidevus, sild, mis ulatub Kalmeti aja Draamateatrist tänapäevani.

„Kahjuks aplausiderohke!”

1944. aasta sügisel oli Tallinna südalinn varemetes. Töölisteater oli hävinud, Estonia kohutavalt purustatud. Draamateater oli aga peaaegu täiesti terve ja truppi suuresti sama. Alles oli legendaarne boheemlik kõrts Draamakelder. Majas oli endisaegset õhku ... Aeg rääkis hävingust ja kaotustest, Draamateatri maja saatis publikule aga järjepidevuse ja turvatunde sõnumeid – see oli mingis mõttes järel-Eesti kehastus.

Pärast sõda tehti majale väikesi delikaatseid, praeguseks üldilmega ühte sulandunud juurdeehitusi (arhitekt August Tauk). Teater sai pöördlava. Linna vapp fassaadil pidi asendatama ENSV vapiga; miskipärast jäi see tegemata, aga kolm leopardi kaeti ikkagi kinni.

1940. aastatel liideti Draamateatriga Noorsooteater ja Estonia draamatrupp, Estoniast sai ainult muusikateater.

Draamateatrisse oli koondunud hiilgav sõjaeelsete näitlejate

plejaad. 1952–1970 juhtis seda meistritest koosnevat näiteseltskonda värvikas ja jõuline teatrimees, suurlavastuste tegija Ilmar Tammur. Kui teater taas muutus ning vajas uut, kujundlikumat ja nõtkemat kunstikeelt, asus 1970 ametisse Voldemar Panso.

Rahvusteatri järjepidevust hoiti eesti näitemängude kaudu ka nõukogude ajal. Siin esietendusid Smuuli, Liivese, Kruusvalli, Vetemaa, Saluri, Traadi näidendid. Publik oskas lugeda teatri salakeelt ja reageeris ärksalt eesti asja ajavatele lavastustele. Laval sündivat on keeruline tsenseerida – kuidas keelata pilke, viipeid, naerupahvakuid ... Teatritegijatele võis see publikuga salajutu ajamine ikkagi kalliks maksma minna. Ajastu paradokside kurbnaljakaks näiteks sobib Mats Traadi „Tants aurukatla ümber” 23. veebruari 1973 etendus, mil etenduse juht Hermann lila kirjutas etenduse lõppedes päevikusse: „Kahjuks aplausiderohke!”

Vassiljev ja Bubõr olid teinud igati moodsa teatri. Aga pool sajandit hiljem oli muutunud nii riigikord kui ka teatri omanik ja peamine – ootused-nõuded teatrimajale. Eestis pulbitses teatriuudendus. Piduliku saali ja publikust kõrgemal asuva itaalia lava asemel vajati nüüd black box'i intiimsust ja demokraatlikkust. Aga kuhu mahutada vanas majas veel üks saal?

Teise korruse jalutussaali kohal asub ilus parkettpõrandaga proovisaal (kammersaal), 1967. aastal püüti seda kasutusele võtta etendusepaigana, esimene lavastus oli Juhan Smuuli „Monoloogid”. Tõusuta põrand, halb ventilatsioon, Pärnu maantee poolsetest akendest kostev liiklusrüüa tõmbasid sellele plaanile kriipsu peale.

Samal ajal käisid suure saali peal pööningul juba ehitustööd keskmise saali avamiseks. Praegu tunneme just seda väikese saalina. Raske kujutledagi, aga algul lubati seal kohvitass saali kaasa võtta ja etenduse ajal suitsetada! Muidugi tehti sellele naljale kiire lõpp. Väikese saali avalavastus 1969. aastal oli Dagmar Normeti „Vöödiline hobune”, lavastajaks autori poeg, 22-aastane Ingo Normet.

Teatriuurija Anneli Saro: „See väike saal on olnud nagu draamateatri alateadvus, kus tihti möllavad ja pulbitsevad paheline energia ja salamõtted, mis suurele lavale justkui ei sobi. Selles kontekstis tulevad esimestena meelde Juhan Viidingu intellektuaalne vaene teater, Evald Hermaküla

improvisatsiooniline teater ning Mati Undi ja Hendrik Toompere pillav ja võõritav postmodernistlik teater.”

Juugendi pagendus ja taassünd

1960. aastate remondid rookisid majast juugendi vaimu välja. Õnneks mood muutus ja 1979 alanud kapitaalremondiga kutsuti see jälle tagasi. Mari Kurismaa: „1966. aastal tehtu oli mõneti katastroofiline – toleaegne modernistlik käsitus ei hinnanud juugendstiili kuigi kõrgelt ja kogu säilinud originaalsisustus visati lihtsalt välja. Järgmine restaureerimine, mis viidi läbi aastal 1983 sisearhitektide Heli Eensalu ja Sirje Uusbeki projekti järgi, oli postmoderni vaimust kantud ja omas ajas silmapaistvalt hea. Siis valmistati vanade fotode järgi nii saalitoolid kui ka lühtrid, see oli teatud mõttes vana juugendliku teatrimaja uuestisünd ja sellest kihistusest sai [2000. aasta renoveerimisel] palju säilitatud.”

Esimesele rõdule tehti 1980. aastatel tagasi vahepeal välja lõhutud loožid. Saali laes toodi värvi alt taas esile kaunis stiliseeritud kuusemotiividega laeornamendivöö. Vanadelt plaanidelt nähti, et keldrikorrusel Pärnu maantee poolse seina taga peab olema suurem tühik. Kandva seina sisse raiuti auk ja avastatigi teatri peasissekäigu all olev ruum – sellest sai keldribaar. Baari ja fuajee ustele tegi vitraažid Rait Prääts. Maja oli juba piduliku taasavamise ootel, kui saabus tema ajaloo üks traagilisemaid päevi, 21. oktoober 1983. Suures saalis puhkes tulekahju. Põhjus on saladuseks jäänud, kuid kahtlustati süütamist. Aasta varem oli põlenud Niguliste. Õnneks jäi lava tulest puutumata ja saal taastati ühe aastaga.

20. juunil 1988 vabastati fassaadil Tallinna vapp kümnesentimeetrisest krohvikorrast. Tollane lavastusala juhataja Ain Jürisson räägib, et krohv tuli maha peaaegu nagu mask, leopardid pääsesid ühegi kahjustuseta taas päikese kätte – need olid tõelised meistrid, kes aastakümnete eest seda krohvikilpi niimoodi teha tahtsid ja oskasid!

1989. aastal heideti kõrvale nimelohe Tööpunalipu ordeniga Viktor Kingissepa nimeline Tallinna Riiklik Akadeemiline Draamateater ja taastati Eesti Draamateatri nimi.

Luuletus „See kaunis maja“

See maja seisab keset Südalinna –

ei kaitse ingel teda, vaid kultuur!

Vassiljev ja Bubõr ta tegid sinna.

Kõik, mis ta sees, on kordumatult suur.

Eesti vanim teatrimaja

Ajalugu on läinud nii, et Eesti Draamateater on praegu Eesti vanim teatrimaja. Varasemad Vanemuine ja Endla on hävinud, Estonia (1913) ja Vanemuise väike maja (1918) pisut nooremad. Sajad lavastused kahes saalis, sada tuhat vaatajat aastas, seitse tööpäeva nädalas olid sajandivahetuseks maja sedavõrd räsitud, et renoveerimine oli vältimatu. Suure töö arhitektuurse osa autoriteks said Peep Jänes ja Indrek Suigusaar.

Lava laiendati, ehitati orkestriruum ja uus pöördlava. Kahel pool lava viisid kitsad pöördtrepid nõörpöõningule, üks neist asendati liftiga. Renoveeriti fassaad ja vahetati täielikult välja katus. Kõik – jah, tõepoolest vist kõik! – soid ja katusealused ehitati välja ja võeti kasutusele. Praegune teater on tegelikult suurem kui maja kesklinnas, sest Lasnamäel asuvad nüüd mahukad laod ja tänapäevased töökojad.

Kõlab uskumatult, kuid 2004. aastal avati veel üks saal – dekoratsioonitöökoja ruum võeti kasutusele proovi- ja etendusepaigana. Ajalugu säilib nimes: Maalisaal. Uue saali avamise au oli Tõnu Ojal Andrus Kivirähki näidendiga „Aabitsa kukk”.

113-aastane teatrimaja on kaunim kui kunagi varem. Mari Kurismaa räägib sisekujunduse kontseptsiooni sünniloost: „Sel ajal oli teatri peakunstnikuks Pille Jänes, temaga koos arutasime pikalt erinevaid kujunduse variante. Kui oleksime soovinud algset lahendust taastada, oleksime saanud pigem muuseumi kui toimiva teatri, laudpõrand ja hele saal pole just kaasaegsele teatrisaalile kõige sobivamad.“

Ta lisab: „Käisime Pillega hilissügisiseses Helsingis ja vaatasime, kuidas nende võimsad juugendmajad graniitpinnasest otsekui välja kasvasid, lasksime end Soome eelmise sajandivahetuse atmosfäärist ära võluda. Inspiratsiooni aluseks sai üks maal – Akseli Gallén-Kallela Lemminkäise ema pilt. See on vapustavalt dramaatiline ja dekoratiivne ühekorraga, täis salapära ja muinasjuttu, gootikat ja idamaid. Nii said paleti põhitoonideks must, kuld, sügav ploomitoon, inglise punane ja sinep. Leidsin ühe Taani vaibafirma toodangust Vene päritolu art déco meistri ERTÈ vaibad, nende ornament haakub nii maja geomeetria kui ajastuga. Samuti on meie oma paekivi selle maja orgaaniline osa.“

Vana maja kaasaegne interpretatsioon seisab alati kahe vaala seljas – ei tohi unustada, et teed vana maja, ja samas ka seda,

et teed seda tänases päevas.

Euroopa teekond

Iga vana teatrimaja on palju enam kui teater. See jutustab alati ka kultuuri, rahva ja riigi lugu. Ja mis tähtsamgi - neis teatrites luuakse vanade ja uute lugude põimingust meie praegust ja tulevast identiteeti. Üsna niisama, nagu baltisakslased sada aastat tagasi lootsidki.

Euroopa ajaloolisi autentseid teatrimaju seob suur teekondade projekt (European Route of Historic Theatres) ja Eesti Draamateatergi kuulub nende hulka.

Teatriarhitektuuri uurija Karin Hallas-Murula kirjutas selle kauni maja 100 aasta juubeliks: „Draamateatri maja on ajaproovile vapralt vastu pidanud. Sellel majal on oma iseloom, eriline väärrika vana teatri aura, mis on väärtus omaette. Mis sest, et rutakas igapäevaelus võib see omaaegne kõrgendatud kunstiambitsioonidega arhitektuur ning need rasked ja ebaotstarbekad paekivimüürid naiivselt arhailiste ja anakronistlikena tunduda. Juubelite ajal me mõtleme ajaloole ning tajume selgemalt aegade sidet, väärtusi, mida kunagi on kõrgelt hinnatud, kunagiste aegade tõsidust ja aeglust, mis siia rasketesse müüridesse ja ruumisoppidesse süvistunud. Siis ärkab vana maja ja me ei jõua ära imestada: tal on nii palju jutustada.”

Allikad

Tallinna uus Saksa teater. – Tallinna Teataja, 4. september 1910.

Kristel Pappel „Tallinna Saksa Teater eri kultuuride ristumispunktis“. „Eesti Draamateatri maja 100“, Eesti Draamateater, 2010.

Andres Laasik „Teatri vang. Leo Kalmeti kirjutamata elulugu“. Eesti Draamateater, 2014.

Leo Kalmet „Pool sajandit teatriteed“. Eesti Raamat, 1982.

Andres Laasik „Teatri vang. Leo Kalmeti kirjutamata elulugu“. Eesti Draamateater, 2014.

Ferdinand Veike „Ferdinand Veike – mees, kes mängis nukkudega“. Eesti Teatriliit, 2007.

Leo Kalmet „Pool sajandit teatriteed“. Eesti Raamat, 1982.

Anneli Saro „Draamateater – Eesti mitteametlik rahvusteater“. Postimees, 8. november 2006.

Ain Jürisson „Draamateatri raamat: teatrist ja teatriperest aegade tuules“. Eesti Draamateater, 2010.

Karin Hallas-Murula „Eesti Draamateater. Ehituslugu ja

arhitektuur“. „Eesti Draamateatri maja 100“, Eesti Draamateater, 2010.

Lugu ilmus esmakordselt ajakirjas Elu Lood.